

Національний університет
«Києво-Могилянська академія»

МАГІСТЕРСЬКІ ПРОГРАМИ

Магістеріум

ВИПУСК 20

АРХЕОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

КИЇВ • 2005

Рейда Р. М.

ПРО СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ УСТРІЙ ГЕРМАНСЬКИХ ПЛЕМЕН НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ I тис. до н. е.

Статтю присвячено історіографії наукових поглядів на проблему суспільно-політичного устрою германських племен на території сучасної України.

Питання суспільно-політичного устрою є, без сумніву, одним з найважливіших у будь-яких історичних дослідженнях. Проблеми віднесення суспільства до того чи іншого етапу розвитку, їх розв'язання мають принциповий характер, оскільки дають змогу пояснювати події певним чином і від зміни поглядів залежить значною мірою і зміна логіки самих досліджень та зроблених за їхніми результатами висновків. У контексті цього видається важливим вирішення питання суспільно-політичного ладу германських племен на території України в першій половині I тис. н. е. Робота присвячена аналізу поглядів на цю проблему у вітчизняній історіографії.

Насамперед необхідно зазначити, що з германськими племенами на території України дослідники пов'язують археологічні пам'ятки вельбарської, пшеворської та черняхівської культур. Якщо належність вельбарської та, почасти, пшеворської культур до давніх германських племен, здається, сьогодні не викликає вагомих зауважень, то черняхівська культура в етнічному плані ще залишається об'єктом жвавих наукових дискусій. Досить стабільними, принаймні в останні десятиліття, є погляди більшості науковців на черняхівську культуру як на явище поліетнічне, однією зі складових якого були і племена давніх германців. Це дає змогу використовувати дослідження, присвячені зазначеній культурі у цьому огляді в контексті вивчення суспільно-політичного устрою германських племен на території сучасної України і, зокрема, Північного Причорномор'я.

Загалом необхідно відзначити відносно невелику кількість наукових робіт, спеціально присвячених окресленій проблематиці. Це пояснюється кількома причинами, серед яких – марксистська теорія суспільних формацій, що панувала у вітчизняній історичній науці з 20–30-х років XX ст. Наукове значення цієї теорії поля-

гає в тому, що, зводячи різноманітність історичного процесу до певних стадій розвитку суспільства, зумовлених відповідними етапами розвитку виробничих сил, вона дає змогу досліджувати найбільш загальні та глибокі закономірності соціальної еволюції, а також будь-яке конкретне суспільство на тій чи іншій стадії його розвитку як системне утворення [1]. У цілому ця теорія мала прогресивний характер і може й нині успішно використовуватися на практиці. Але необхідно підкреслити, що К. Маркс не сформулював закінчену теорію суспільних формацій і її схема була створена вже після нього [2]. Внаслідок цього у вітчизняній науці почав переважати підхід відтворення цієї теорії в усіх деталях шляхом механічного підбору відповідних висловлювань щодо буржуазних класових суспільств з творів класиків наукового соціалізму; при цьому різноманітність таких висловлювань зовсім не враховувалась [3]. Використовуючи таку концепцію суспільних формацій, дослідники не звертали і не звертають уваги на те, що сутність цієї теорії полягає у визнанні детермінованості стадійного розвитку суспільства стадійним розвитком його матеріальних продуктивних сил, внаслідок чого формації повинні визначатися та відрізнятися одна від одної насамперед за основними етапами розвитку продуктивних сил – категорії, яка є вихідною при формаційному аналізі, за обумовленими цими етапами типами виробничих відносин та за обумовленими останніми політико-правовими та ідеологічними надбудовами [4]. До того ж з 30-х років XX ст. практикою стало заперечення того факту, що концепція двоформаційного розвитку станово-класових суспільств є, по суті, гіпотетичною і її відповідність історичній дійсності ще й нині залишається не доведеною спеціальними соціологічними та політекономічними дослідженнями [5]. Отже, як прогресивна система, придатна для розв'язання найважливіших

завдань історичної науки, теорія суспільних формацій використовувалася у дуже специфічній формі, хоча вона може з успіхом застосовуватися й у наш час завдяки своїй високій універсальності та гнучкості.

Не менш, а можливо, більш негативно на процес дослідження суспільно-політичного розвитку впливали суперечки вітчизняної науки із західною на ґрунті вирішення питання етнічної належності носіїв археологічних культур (наприклад, черняхівської), які, з одного боку, мали значно заідеологізований характер, а з іншого – спрямовували вчені колективи насамперед на вирішення етнічних проблем, залишаючи поза увагою питання суспільно-політичного розвитку. Такі тенденції у розвитку вітчизняної науки, зумовлені часто об'єктивними, незалежними від науковців та далекими від самого наукового підходу причинами, мали значний вплив на розробку концепцій, постановку завдань та визначення пріоритетних напрямів досліджень.

У радянській історичній науці для характеристики суспільно-політичного розвитку населення території сучасної України для першої половини I тис. н. е. широкого застосування набув термін «воєнна демократія». Сам термін був запропонований Л. Г. Морганом у праці «Давнє суспільство» [6] і позначав особливий період розвитку, «проміжну стадію» між родовим та класовим суспільством. Цим терміном послуговувався Ф. Енгельс [7], після чого його досить активно було впроваджено у радянську історичну науку. Його використання загалом має прогресивний характер, оскільки дає можливість виділити окремий надзвичайно важливий перехідний етап розвитку суспільства.

20–30-ті роки XX ст. позначені великою увагою окремих дослідників до питань суспільно-економічного розвитку. В цей час у зв'язку з цілим комплексом проблем, пов'язаних з перебуванням на території Східної Європи племен давніх германців, активно вивчалися археологічні пам'ятки Криму. Так, з метою підсумовування досліджень кримських пам'яток кінця 20 – початку 30-х років XX ст. у 1930–1931 рр. у рамках Сектора архаїчної формації Державної Академії історії матеріальної культури було створено «Готську групу», яка поставила собі за мету стадіальне вивчення «автохтонного конкретного культурно-історичного процесу, насамперед, з боку його соціально-економічного змісту» [8]. Результатом роботи цієї групи стало видання «Готського збірника» – першого колективного наукового видання з готської проблеми [9]. Основною теоретичною працею збірника стала праця

В. І. Равдонікаса. У ній дослідник закликає до вивчення «соціально-господарського підґрунтя міграційних схрещень, які необхідно виявляти у процесі наукового дослідження, а не обмежуватися жонгливанням етнічними термінами, не розкриваючи їх змісту» [10], що є досить актуальним, здається, і в наш час. Період перебування готів у Північному Причорномор'ї, за Равдонікасом, є передусім часом виникнення феодалізму; відповідно, готська проблема є проблемою феодалізації. Саме у цей час (який у статті називається часом феодалізації) активно відбуваються (шляхом осідання, схрещення та об'єднання більш ранніх родових угруповань) етнічні процеси, які, зрештою, спричинюють утворення стійких етнічних спільнот [11]. Загалом, це дослідження має неоднозначний характер: з одного боку, теза щодо процесу феодалізації є надто проблематичною, з другого слушно вказується на важливість вивчення соціально-економічної сфери та наголошується на специфіці етнічних процесів епохи переселення народів, що, звичайно, не виправдовує думки про автохтонне походження готів.

Більшої конкретики проблеми суспільно-політичного розвитку племен на території сучасної України набули вже у повоєнний час. Це пов'язано насамперед із накопиченням значної кількості матеріалів археологічних досліджень пам'яток I тис. н. е., що давало ширшу можливість інтерпретації та вимагало теоретичних узагальнень.

У загальних працях 50-х років XX ст., присвячених давній історії України, перша половина I тис. н. е. характеризується як період об'єднання розрізнених племен та общин в єдину політичну систему з переходом функцій оборони до постійних військових дружин на чолі з представниками суспільної верхівки – «царями» (рексами), які були одночасно і воєначальниками. Як приклади використовувалися матеріали черняхівської культури [12]. Фактично, повторюється модель, розроблена ще Л. Морганом.

Виваженою та поміркованою позицією вирізняються погляди М. Ю. Брайчевського на питання суспільно-політичного розвитку племен черняхівської культури. Говорячи про першу половину I тис. н. е. та час виникнення «варварських держав» у народів Європи, дослідник слушно вказує, що державами у власному розумінні цього слова ці об'єднання не були, оскільки процес класотворення ще тільки відбувався. Щодо території України, то вчений зазначає, що «черняхівська спільність могла знайти свій вираз у великому міжплемінному об'єднанні чи, можливо, кількох об'єднаннях типу «варварських дер-

жав» [13]. Час існування черняхівської культури є «останнім моментом первіснообщинного ладу, етапом його остаточного розкладу, коли в надрах суспільства визрівають передумови для утворення класів і держави» [14].

В інших дослідженнях цього часу йдеться про те, що черняхівська культура скасовує розчленованість племінного ладу з концентрацією в межах розгалужених територій, яка існувала за часів зарубинецької культури, і запроваджує об'єднану територіальну цілісність, хоча і з локальними варіантами [15].

Цікавими є висновки А. Р. Корсунського щодо соціального ладу та політичного устрою вестготів. Дослідження проводилося на основі аналізу письмових джерел і до сьогодні є одним з найгрунтовніших серед тих, що стосуються цієї проблематики у вітчизняній історіографії.

Розглядаючи структуру вестготського суспільства, вчений зазначає, що основну його масу становили вільні люди, які брали участь у народних зборах та військових походах [16]. Щодо ведення війни та військових походів, то виділяються рядові воїни, яких була переважна більшість, та особливі загони, які виконували функцію почту й особистої охорони королів і вождів, залишаючись при цьому особисто вільними людьми. Крім цього, у суспільстві були і знатні люди, які походили зі знатних родів. З їхнього середовища обирали послів, військових вождів та королів; вони також виступали як заручники – гаранти дотримання готами тієї чи іншої угоди з Римом [17]. Однак немає підстав вважати, що у IV ст. готська знать виділялася у середовищі вільних людей як юридично оформлений особливий прошарок [18]. У суспільстві король виконував релігійну функцію та функції здійснення зовнішніх відносин. Існував особливий спосіб поховання королів, які ставали героями народного епосу. Водночас «було б невірно перебільшувати значення королівської влади у готів у цей період», оскільки вона «значною мірою обмежена інститутами та звичаями родоплемінного ладу». Ця влада не була достатньо стабільною та постійною, оскільки королів обирав весь вільний народ. Важливим є і те, що немає також підстав говорити що у IV ст. у готів існував адміністративний апарат «мирного часу», а найважливіші питання життя суспільства – переселення, війни та миру, обрання королів вирішувалися зборами усього племені. Отже, говорячи про «королів», насправді мають на увазі вождів, влада яких збільшується на час війни та зменшується у мирний час [19].

Міцної єдності та загального управління у вестготських племен не було, й окремі королі

управляли одним чи кількома племенами. А загальне (тимчасове) їх об'єднання могло відбуватися лише в екстраординарних випадках: при підготовці походу на римські провінції, боротьбі проти гунів тощо. Водночас таке об'єднання було міцнішим за об'єднання германців кінця I тис. до н. е. – початку I тис. н. е. [20].

Початок 80-х – 90-ті роки XX ст. у вітчизняній історіографії характеризуються значними змінами, пов'язаними з поступовим зняттям ідеологічного тиску на наукову сферу з боку держави. Відповідно до ситуації змінюються концепції соціально-політичного розвитку, зокрема щодо ролі германських племен на території України.

На основі накопиченого матеріалу з досліджень могильників черняхівської культури відбувається виділення знатних поховань вождів чи, принаймі, представників верхівки суспільства [21].

Грунтуючись на аналізі археологічного матеріалу, В. Д. Баран вказує на суперечності розвитку соціальної структури черняхівської культури, де спостерігаються процеси майнового розшарування та існування рис, характерних для територіальної общини, що допускає існування широких племінних організацій та союзів племен, які виникали за часів існування воєнної демократії. З іншого боку, відомі пам'ятки, що характеризують такий рівень суспільної організації, коли відбувається процес виділення великих патріархальних родин з общини та утворення патронімічних інститутів. Така ситуація пов'язана з різноетнічністю черняхівського населення та, відповідно, нерівномірним економічним розвитком [22]. Про існування цих суперечностей зазначається і в загальній академічній роботі «Археологія УРСР» [23].

Значну роль германських племен у політичному розвитку населення на території сучасної України відзначають інші дослідники, які вказують, що з готами пов'язане перше переддержавне об'єднання у Північному Причорномор'ї – «імперія Германаріха», та акцентують, у зв'язку з цим, увагу на їхній значній ролі у складанні східнослов'янської переддержавної структури [24]. Одночасно існують інші погляди на «імперію Германаріха» та загальну роль германських племен у Північному Причорномор'ї, вказується на незначні розміри такого утворення [25], що пов'язується з недовірою до об'єктивності основного письмового джерела – твору Йордана [26]. Цікавою є праця М. Я. Сюзюмова, в якій узагальнено подаються погляди на роль впливу германських племен у становленні феодалізму.

Дуже влучно автор проводить аналогію між германцями перших століть нашої ери та греками героїчного періоду, не знаходячи в їхньому розвитку тенденцій до феодалізму [27]. Навпаки, прихід на територію Римської імперії германців призвів не до розвитку феодалізму, а до збереження залишків родоплемянних традицій [28]. Суперечить цим поглядам інша праця, де хоча і вказується на відсутність у III – першій половині IV ст. у вестготів централізованої влади, але наголошується на існуванні «держави Германаріха» як «військового союзу», як утворенні з «монархічною владою» [29]. Також ідеться про початок соціального розшарування та розкладу родоплемянного устрою в середовищі германців у цей час, що, зрештою, призвело до перетворення військових союзів племен на ранньофеодальні державні утворення [30]. Водночас у вітчизняній історичній науці існують і не такі радикальні погляди на «державу Германаріха», яку розглядають як великий союз племен, розбитий гунами [31].

Із впливом германських племен пов'язують зміну політичної ситуації у Південно-Східній Європі автори ґрунтовної статті, присвяченої розгляду «готської проблеми» у зарубіжній історіографії [32]. Вважаючи, що готи на якийсь час стають на чолі новостворених військово-політичних об'єднань у межах черняхівської культури, вони зазначають, що у соціальній сфері готи залишаються малопомітними [33].

Деяким продовженням праці А. Р. Корсунського, хоча й набагато «радикальнішим», є дослідження Ю. В. Павленка. Період «готських» війн він називає «новим етапом утвердження ранньофеодальних відносин на території України» [34]. Посилаючись на А. Р. Корсунського, вчений робить висновок про те, що «у вестготів існувала спадкова королівська влада, чітке відмежування родової аристократії від рядового населення, постійні військові дружини» [35]. Хоча на чому ґрунтуються такі висновки, залишається не досить зрозумілим.

Відповідно до таких позицій вирішується і питання суспільно-політичного розвитку у пізньоантичний час в антському суспільстві, археологічним еквівалентом якого є лісостеповий варіант черняхівської культури межиріччя Дністра та Дніпра. Об'єднання Божа характеризується як «земельне княжіння» на кшталт пізніших об'єднань літописних деревлян та в'ятичів [36].

Говориться про існування у IV ст. на території України, Молдови та частини Румунії трьох складних соціальних організмів: остготського, вестготського та антського. Формуючись протя-

гом III ст., вони являли собою вже тоді більш-менш стійку конфедерацію поліетнічних угруповань зі спільною метою – грабунком римських провінцій, який був необхідним (через отримання престижних цінностей) для остаточного утвердження станово-класової суспільної структури ранньофеодального типу. Якщо у другій третині III ст. ці напади здійснювалися під керівництвом переважно сарматів чи готів, то на початку IV ст. влада у Північному Причорномор'ї остаточно «закріпилась за представниками вестготського та остготського правлячого домів» [37].

Такий випереджувальний розвиток у соціально-політичній сфері на території України підтверджується іншим дослідженням, де, зокрема, говориться про те, що «у третій чверті IV ст. візиготи, як, мабуть, і остrogоти, за рівнем свого суспільного та культурного розвитку випереджали інші варварські об'єднання, що існували вздовж кордонів Римської імперії, більш ніж на сторіччя» [38]. Причиною такого інтенсивного суспільно-політичного розвитку називають контроль варварських дружин міського цивілізованого населення пізньоантичних центрів Північно-Західного Причорномор'я і, зокрема, Тіри [39]. Цій думці суперечить позиція деяких дослідників античності, які вказують, що період кінця III – першої половини IV ст. не можна розглядати як античну історію цих міст, оскільки в ході «готських» війн античні Ольвія та Тіра припиняють своє існування, а після відродження життя в останній чверті III ст. їх населення вже не було генетично пов'язане з попереднім [40]. Відносно включення цих колись античних центрів до складу великої варварської конфедерації, яка утворилася в останній третині III ст., заперечень в основному не виникає [41], хоча існують і діаметрально протилежні думки [42].

У працях 90-х років XX ст. йдеться про те, що у результаті появи на території сучасної України германських племен політична ситуація у регіоні змінюється: відбувається процес розпаду старих і виникнення нових племянних союзів; на чолі новостворених військово-політичних союзів у межах черняхівської культури стають готи, що відповідає «державі Германаріха», за Йорданом [43]. Припускається можливість того, що «готи – носії вельбарської культури, які на той час створили напівдержавні структури, – були стрижнем поліетнічного союзу», в результаті чого «у III – першій половині V ст. склалася велика соціально-економічна і політична спільність, очолена готськими вождями, яка посіла одне з провідних місць в історії Південно-Східної Європи» [44].

Про встановлення контролю з боку германських племен над основною масою слов'ян, скіфосарматів та дакійців у середині III ст. пише і Д. Н. Козак [45], зазначаючи, що «держава Германаріха» була тимчасовим об'єднанням якоїсь частини племінних чи міжплемінних утворень під політичною егідою готів. Висловлюється припущення, що «готи становили військово-адміністративну касту в суспільстві народів, що населяли Україну в III–IV ст.» [46], але дослідник не є, очевидно, прибічником існування якоїсь загальної спільності чи ранньої держави у цей час.

Б. В. Магомедов та М. Є. Левада, розглядаючи озброєння черняхівської культури, вказують на існування великого готського союзу племен, що, характеризуючись як поліетнічне явище, займав територію ареалу поширення пам'яток черняхівської культури. В IV ст., за короля Германаріха, це утворення набуває рис ранньої держави. Успіх контролю над такою значною територією, яку займають пам'ятки черняхівської культури, зазначають науковці, забезпечувався завдяки існуванню загонів професійних воїнів [47].

Цікавими і плідними є продовження досліджень соціального статусу господарів багатих поховань на могильниках черняхівської культури на основі аналізу поховальних споруд та інвентарю, що дає змогу виділити групу поховань знаті [48]. Однак у загальних працях цього періоду, хоча майнове та соціальне розшарування германського суспільства і не заперечується, чітко вказується на відсутність у ньому класової структури. Фактично, ми маємо для першої половини I тис. н. е. в образі германських племен родоплемінне варварське суспільство на пізній стадії свого розвитку [49]. Дослідники розглядають загальні тенденції щодо всіх германських племен. Вказують також на незначний вплив романізації на ці варварські племена, який, фактично, обмежувався порівняно вузькою смугою вздовж лімесу [50].

У фундаментальній праці «Давня історія України» йдеться про існування воєнно-політичного союзу – «держави Германаріха», межі якого відповідають східному ареалу поширення черняхівських пам'яток. Об'єднання це мало надетнічний характер та ознаки ранньої держави і складалося із союзних та підкорених готами племен [51].

В іншій праці зазначається, що політичне поліетнічне об'єднання було створене готами в Північному Причорномор'ї та Нижньому Подунав'ї ще в III ст. н. е. і відповідає на заключному етапі свого існування державі чи державам Германаріха та Атанаріха [52]. Вочевидь, у авторів не виникає сумнівів щодо надання цим об'єднан-

ням статусу держав у справжньому значенні слова; при цьому використовується такий термін, як «домен», що характеризує перебування цих об'єднань на феодалному етапі розвитку [53], що не є виправданим.

Виваженістю та аргументованістю відзначається праця В. П. Буданової, яка вважає, що германські племена (і східні германці у тому числі) в II–IV ст. вступили у заключну стадію первісно-общинного ладу – період військової демократії, в ході якого розпадалися старі й виникали нові військово-племінні об'єднання. В середині цих об'єднань «порушувались попередні родоплемінні зв'язки, швидко зміцнювалась влада вождів, які очолювали союзи племен, що переселялись, та спирались на сили дружини» [54]. При цьому вожді залишались вождями-конунгами, хоча сфера впливу народних зборів цього часу звужується, а рада старійшин поступається місцем раді військової дружини. Влада конунга посилюється і стає прерогативою одного роду, а соціальна вага визначається майновим становищем особи [55]. Навіть «варварські королівства» V ст. на теренах колишньої Римської імперії ще не були справжніми державами і значною мірою засновувалися на «магічному ореолі племені та на особистих якостях провідників» [56]. В іншій праці, присвяченій аналізу писемних джерел з історії готів, зазначається, що через відсутність внутрішньої єдності серед готських племен «держава Германаріха» не була достатньо цілісним утворенням [57]. Антична та середньовічна писемні традиції не засвідчують панування Германаріха над величезними територіями між Меотидою та Карпатами, Чорним і Балтійським морями, фактично, про це говорить тільки один автор – Йордан [58]. Дослідниця припускає, що області розселення готів Германаріха були на периферії варварського світу [59].

У працях останнього часу зазначається, що черняхівське суспільство перебувало на шляху створення власної державності, який було перервано гунською навалою. Висловлюється думка про те, що наявність таких зовнішніх ознак (на яких, зрештою, і ґрунтується виділення черняхівської культури), як високоякісний гончарний посуд, деякі категорії прикрас тощо, відповідає етапу розвитку суспільства, і в ньому мають бути певні «соціальні структури надбудовного характеру, а не племінні чи міжплемінні об'єднання доби первісності» [60]. У соціальному плані черняхівська спільність перебувала між утвореннями докласової та ранньокласової доби, і тому пропонується визначати її як протоцивілізацію [61]. У деяких працях останнього часу йдеться

про те, що очолювані готами племінні союзи в часи Германаріха мали «напівдержавний стан» [62], а самі готи являли собою верхні шари суспільства [63].

Отже, аналізуючи основні погляди на соціально-політичний розвиток германських племен у Північному Причорномор'ї, можна зробити деякі попередні висновки. Цю множину думок можна досить умовно розділити на два напрями. Представники одного з них дотримуються точки зору на давніх германців території сучасної України як на народи, що перебували на такій стадії суспільно-політичного розвитку, що, за Л. Г. Морганом, має назву «воєнна демократія». Це означає, що у суспільстві значну роль відіграють народні збори, на яких вирішуються головні питання війни та миру, а також обираються провідники. Крім цього, в таких суспільствах простежується зростання ролі військових вождів та нобілітету – окремих знатних сімей, що відбивається і на соціально-економічній сфері. Своєрідність устрою у таких суспільствах уможливує існування значних поліетнічних тимчасових просторових об'єднань. Іншою, дещо відмінною назвою цього феномену є термін «вождівство» (Cheefdom), який є більш широким явищем, ніж «воєнна демократія» [64].

Прибічники другого напрямку декларують наявність у германських племен «ранньої держави»

або навіть перебування суспільства на феодальній стадії розвитку. Водночас термін «рання держава» має не досить конкретний характер, оскільки у більшості випадків його значення не розшифровується і залишається неперсоніфікованим у конкретних своїх проявах.

Розглядаючи аргументи вчених обох напрямів, можна зазначити, що наявний фактичний матеріал (і писемні джерела, і археологічні дані), не суперечить припущенням стосовно того, що суспільство давніх германців на території України перебувало на етапі розвитку «воєнної демократії». У той же час «державна» теорія базується на свідченнях, наведених Йорданом, які поки що не мають жодного підтвердження в інших писемних джерелах [65]. Тому остання видається значною мірою декларативною і відносно слабшою, що, однак, не виключає можливості її повного підтвердження у майбутньому.

Отже, виявляється, що така важлива проблематика, як питання суспільно-політичного устрою, за окремими поодинокими винятками, залишається наразі поза сферою інтересів більшості дослідників. Це підтверджується відсутністю спеціальних синтетичних праць, у яких би комплексно, на основі аналізу як писемних, так і наявної значної кількості археологічних джерел, було досліджено дану проблематику. Така праця, на нашу думку, є сьогодні надзвичайно важливою і актуальною.

1. *Илюшечкин В. П.* Сословно-классовое общество в истории Китая (опыт системно-структурного анализа). – М.: Наука, 1986. – С. 3.
2. *Васильев Л. С.* Проблемы генезиса китайского государства (формирование основ социальной структуры и политической администрации). – М.: Наука, 1983. – С. 6.
3. *Илюшечкин В. П.* Вказ. праця. – С. 4.
4. Там само. – С. 7–8.
5. Там само. – С. 31.
6. *Морган Л. Г.* Древнее общество. – Л.: Изд-во Института народов севера ЦИК СССР, 1934. – С. 125.
7. *Энгельс Ф.* Происхождение семьи, частной собственности и государства // ИГАИМК. – М.-Л.: Гос. Социально-экономическое изд-во, 1934. – Вып. 87. – С. 321–331.
8. *Колтухов С. Г., Юрочкин В. Ю.* От Скифии к Готии. – Симферополь: СОНАТ, 2004. – С. 103.
9. Готский сборник // ИГАИМК. – 1932. – Т. XII. – Вып. 1. – 8. – 256 с.
10. *Равдоникас В. И.* Пещерные города Крыма и готская проблема в связи со стадийным развитием Северного Причерноморья // ИГАИМК. – 1932. – Т. XII. – Вып. 1. – 8. – С. 88.
11. Там само. – С. 88–89.
12. Нариси стародавньої історії Української РСР. – К.: Вид-во АН УРСР, 1959. – С. 339–345.
13. *Брайчевський М. Ю.* Біля джерел слов'янської державності (соціально-економічний розвиток черняхівських племен). – К.: Наук. думка, 1964. – С. 312.
14. Там само. – С. 321.
15. *Петров В. П.* Етногенез слов'ян. Джерела, етапи розвитку і проблематика. – К.: Наук. думка, 1972. – С. 215.
16. *Корсунский А. Р.* О социальном строе вестготов в IV в. // ВДИ. – 1965. – № 3. – С. 61.
17. Там само. – С. 62.
18. Там само.
19. Там само. – С. 68–70.
20. Там само. – С. 65.
21. *Сымонович Э. А.* Погребения с труположениями на черняховских памятниках // *Сымонович Э. А., Кравченко Н. М.* Погребальные обряды племен черняховской культуры // САИ. – Д1=22. – М.: Наука, 1983. – С. 16.
22. *Баран В. Д.* Черняхівська культура. – К.: Наук. думка, 1981. – С. 128.
23. Археология Украинской ССР. – К.: Наук. думка, 1986. – Т. I. – С. 95–98.
24. *Топоров В. Н.* Древние германцы в Причерноморье: результаты и перспективы // Балто-славянские исследования. 1982. – М.: Наука, 1983. – С. 227, 256.
25. *Рыбаков Б. А.* Язычество Древней Руси. – М.: Наука, 1987. – С. 37.
26. Там само. – С. 29–37.
27. *Сюзюмов М. Я.* О «самостоятельном пути» становления феодализма у германцев // Развитие феодализма в Центральной и Юго-Восточной Европе. – Свердловск: Изд-во УрГУ, 1983. – С. 21.
28. Там само. – С. 22.
29. *Колесницкий Н. Ф.* Этнические общности и политические образования у германцев I–V вв. // Средние века. – М.: Наука, 1985. – Вып. 48. – С. 18–19.
30. Там само. – С. 26.

31. Шервуд Е. А. Предпосылки формирования итальянского этноса (социально-экономический аспект в V–VI ст.) // Романия и Барбария.– М.: Наука, 1989.– С. 28.
32. Баран В. Д., Горюховский Е. Л., Магомедов Б. В. Черняховская культура и готская проблема // Славяне и Русь (в зарубежной историографии).– К.: Наук. думка, 1990.– С. 66.
33. Там само.
34. Павленко Ю. В. Раннеклассовые общества: генезис и пути развития.– К.: Наук. думка, 1989.– С. 241.
35. Там само.– С. 242.
36. Там само.– С. 243.
37. Там само.
38. Павленко Ю. В., Сон Н. О. Пізньоантична Тіра та ранньодержавне об'єднання візиготів // Археологія.– 1991.– № 2.– С. 14.
39. Там само.
40. Зубарь В. М. По поводу атрибуции заключительного этапа античной истории Ольвии (третья четверть III – первая половина IV вв.) // Старожитності степового Причорномор'я і Криму.– Запоріжжя: Дике поле, 2000.– № 8.– С. 284.
41. Там само.– С. 285.
42. Самойлова Т. Л. К вопросу о времени основания и гибели античной Тире // Боспорский феномен: проблемы хронологии и датировки памятников.– СПб.: Изд-во Гос. Эрмитажа, 2004.– Ч. 2.– С. 111–112.
43. Баран В. Д. Давні слов'яни.– К.: ВД «Альтернативи», 1998.– С. 181.
44. Там само.– С. 182.
45. Козак Д. Н. Основні напрямки етнічної історії України в II ст. до н. е. – VII ст. н. е. // Тези та повідомлення III Міжнародного конгресу українців.– Харків: Око, 1996. – Історія.– Ч. 1.– С. 18.
46. Козак Д. Н. Готы.– Николаев: МП «Возможности Киммерии», 1997.– С. 17–18.
47. Магомедов Б. В., Левада М. Е. Оружие черняховской культуры // МАИЭТ.– Симферополь: Таврия, 1996.– Вып. 5.– С. 312–313.
48. Магомедов Б. В. Поховальні споруди як ознака соціального статусу в черняхівському суспільстві // Проблеми походження та історичного розвитку слов'ян.– К.; Львів: РАС, 1997.– С. 79–85.
49. Гуревич А. Древние германцы. Викинги // Гуревич А. Избранные труды: В 4 т.– М.; СПб.: Университетская книга, 1999.– Том 1.– С. 56.
50. Там само.– С. 57.
51. Давня історія України.– К.: ІА НАН України, 2000.– Т. 3.– С. 197.
52. Шукин М. Б., Шаров О. В. К проблеме финала черняховской культуры // STRATUM plus.– 2000.– № 4.– С. 369.
53. Там само.– С. 379.
54. Буданова В. П. Варварский мир эпохи Великого переселения народов.– М.: Наука, 2000.– С. 113.
55. Там само.
56. Там само.– С. 76.
57. Буданова В. П. Готы в эпоху Великого переселения народов.– М.: Наука, 1990.– С. 136.
58. Там само.– С. 135–136.
59. Там само.– С. 135.
60. Приходнюк О. М. Форми та зміст археологічних спільностей фінальної стадії первісності // Сучасні проблеми археології.– К., 2002.– С. 185–186.
61. Там само.– С. 186.
62. Баран В. Д. Черняхівська культура – поліетнічне утворення на території Південно-Східної Європи // Археологія давніх слов'ян. Дослідження і матеріали.– К., 2004.– С. 92.
63. Там само.– С. 96.
64. Васильев Л. С. Становление политической администрации (от локальной группы охотников и собирателей к протогосударству – чифдом) // Народы Азии и Африки.– 1980.– № 1.– С. 178–186; Васильев Л. С. Протогосударство – чифдом как политическая структура // Народы Азии и Африки.– 1981.– № 6.– С. 158–175.
65. Буданова В. П. Готы в эпоху Великого переселения народов.– М.: С. 135–136.

R. Reyda

**TO A QUESTION ABOUT SOCIAL AND POLITICAL SYSTEM
OF THE GERMAN TRIBES ON THE TERRITORY OF UKRAINE
IN THE FIRST HALF OF I MILLENIUM A. D.
(based on materials of historiography)**

Article concerns to consideration of points of view at the social and political system of German tribes on the territory of modern Ukraine in the publications of former Soviet historians of the XX – beginning of XXI centuries. There are two major points of view at the social system of Germans and, specifically at “the state of Germanaricus”. The strong and weak points of both conceptions are observed here. The importance of studying of social and political system of the old German tribes on the territory of Ukraine are emphasized in the article.